

**Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο
Σχολή Επιστημών Υγείας
Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας**

Πτυχιακή Εργασία:

**ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ
ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

των

ΜΑΡΙΝΑΣ ΑΠΑΛΑΓΑΚΗ

ΣΤΥΛΙΑΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΜΑΝΩΛΑΚΗ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του πτυχίου Κοινωνικής
Εργασίας

Οκτώβριος 2020

Δήλωση πνευματικής ιδιοκτησίας

Copyright@ 2020 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥ, ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ.

<http://www.teicrete.gr/koinerg/koinwnikis.html>

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των συγγραφέων, του επιβλέποντα καθηγητή και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Οι υπογράφουσες φοιτήτριες του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας
του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου

Μαρίνα Απαλαγάκη και

Στυλιανή Παπαδομανωλάκη

δηλώνουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:
«ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»
είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που
έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνουμε ότι δεν
αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και
ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση,
ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(υπογραφή)

(υπογραφή)

Μαρίνα Απαλαγάκη

Στυλιανή Παπαδομανωλάκη

ABSTRACT

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι να καταφέρει, παρά τους περιορισμένους πόρους και τις ειδικές συνθήκες που επικράτησαν κατά τη συγγραφή της λόγω της πανδημίας του COVID-19, να περιγράψει και να αναδείξει το πρόβλημα της μη ισότιμης φοίτησης αναπήρων σε ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Για το σκοπό αυτό, καταβλήθηκε προσπάθεια να δοθεί ο λόγος σε όσο το δυνατόν περισσότερους φοιτητές και φοιτήτριες, που αντιμετωπίζουν κάποιας μορφής αναπηρία και φοιτούν στις σχολές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. στο Ηράκλειο Κρήτης, ώστε να προσδιοριστούν και να καταγραφούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Μελετήθηκαν οι λόγοι για τους οποίους οι φοιτητές με αναπηρία επέλεξαν να σπουδάσουν, οι συνθήκες φοίτησής τους στο Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, οι σχέσεις τους με τα υπόλοιπα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, οι σκέψεις και τα συναισθήματά τους.

Τα ευρήματα συγκλίνουν σε υπερθετικό βαθμό στη δυσκολία πρόσβασης στις εγκαταστάσεις του πανεπιστημίου. Αυτό φαίνεται να είναι το κυριότερο ζήτημα που απασχολεί τους φοιτητές με κινητική αναπηρία και συχνά αποτελεί εμπόδιο στην ομαλή διεξαγωγή και την ολοκλήρωση των σπουδών τους.

The purpose of this graduate work (thesis) is to describe and highlight, despite its limited scope and restricted resources, the problem of unequal education of the disabled in Higher Education institutions.

Therefore, an effort was made to give the floor to as many students as possible, who face some form of disability and attend the schools of H.M.U in Heraklion, Crete, in order to identify and record the problems that exist in this university and which are an obstacle to the smooth continuation, or even the completion of their studies. The reasons why students with disabilities chose to study, the conditions of their studies at the Hellenic Mediterranean University, their relations with the other members of the academic community, their thoughts and feelings were investigated.

The findings converge to a superlative degree on the difficulty of accessing university facilities. This seems to be the main issue of concern to students with mobility disabilities and is often an obstacle to the smooth conduct and completion of their studies.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ειλικρινείς ευχαριστίες στην επόπτριά μας κυρία Ελένη Διαλυνάκη για την καλή συνεργασία και τη βοήθεια που μας πρόσφερε.

Επίσης, ευχαριστούμε θερμά τους υπαλλήλους της Βιβλιοθήκης του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. κ. Κατερίνα Βουτυράκη και κ. Μιχάλη Νικητάκη για τις γνώσεις, το χρόνο και την ενέργεια που αφιέρωσαν στο να μας βοηθήσουν να συλλέξουμε πηγές και στοιχεία για την πτυχιακή μας εργασία.

Τέλος, ευχαριστούμε από καρδιάς τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες, που με την ευγενή παροχή των αρχικών συνεντεύξεών τους και την προθυμία τους να απαντήσουν σε μετέπειτα συμπληρωματικές ερωτήσεις βοήθησαν στην υλοποίηση της εργασίας μας. Τους ευχαριστούμε για την εμπιστοσύνη, τις πληροφορίες και τον πολύτιμο χρόνο τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Δήλωση πνευματικής ιδιοκτησίας.....	3
Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.....	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.....	5
ABSTRACT	5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	13
1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις	13
2. Είδη αναπηρίας κατά το βιοϊατρικό μοντέλο.....	14
3. Νομοθεσία – Θεσμικό πλαίσιο για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κριτική...	15
4. Νέες τεχνολογίες και αναπηρία	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΗΡΙΑ	18
1. Η σημασία της εκπαίδευσης	18
2. Η έννοια της προσβασιμότητας	19
3. Η έννοια της συμπερίληψης.....	20
4. Θέσεις και διεκδικήσεις της Ε.Σ.ΑμεΑ.....	21
5. Καλές πρακτικές	22
ΜΕΡΟΣ Β΄ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ	24
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	24
1. Η μεθοδολογία της έρευνας.....	25

1.2. Τα ερευνητικά εργαλεία.....	26
1.2.1. Η συμμετοχική παρατήρηση.....	26
1.2.2. Η σε βάθος συνέντευξη.....	26
1.3. Το δείγμα που μελετήθηκε.....	27
2. Αποτελέσματα	28
2.1. Κίνητρα φοίτησης	28
2.2. Σχέσεις με συμφοιτητές, καθηγητές, προσωπικό του Πανεπιστημίου ...	29
2.3. Προσβασιμότητα.....	31
2.4. Ικανότητα ολοκλήρωσης των σπουδών και απόκτησης πτυχίου.....	32
2.6. Συναισθήματα ΦμεΑ.....	33
2.7. Συμπερίληψη.....	34
3. Συζήτηση	35
4. Περιορισμοί της έρευνας.....	36
5. Συμπεράσματα και προτάσεις	36
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	39
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	43
1. Έντυπο Καταγραφής Αναγκών ΑμεΑ	43
2. Τρόποι εξέτασης φοιτητών με ειδικές ανάγκες – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	47
3. Βίντεο καταγραφής προσβασιμότητας στο ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Ηρακλείου.	50

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα σύνολο πρόσφατων μελετών, που αναφέρονταν συγκεκριμένα στην αναπηρία, υποστήριξε ότι στην εκπαίδευση η αναπηρία αποτελεί βασικά ζήτημα ισότητας παρά ζήτημα ατομικής ανικανότητας. Θέλοντας να εξακριβώσουν κατά πόσο αυτό αληθεύει στη δική μας χώρα σήμερα, οι συντάκτριες της παρούσας πτυχιακής εργασίας επέλεξαν να διερευνήσουν και να μελετήσουν τις συνθήκες φοίτησης των σπουδαστών με αναπηρία. Ο σκοπός, λοιπόν, της παρούσας εργασίας είναι η περιγραφή της ακαδημαϊκής ζωής των φοιτητών με αναπηρία και η καταγραφή των προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν.

Επιμέρους στόχους αποτελούν οι έρευνες: για τις συνθήκες φοίτησης, για τις σχέσεις με τους συμμαθητές, καθηγητές και προσωπικό του Πανεπιστημίου, για την προσβασιμότητα, για την δυνατότητα συμμετοχής στην κοινωνική ζωή του Πανεπιστημίου, για την ικανότητα ολοκλήρωσης των σπουδών και για τα συναισθήματα των φοιτητών στους οποίους απευθυνθήκαμε. Τέλος, στόχος μας ήταν να διαπιστώσουμε σε ποιο βαθμό έχει επιτευχθεί η συμπερίληψη¹ των φοιτητών με αναπηρία στο Πανεπιστήμιο. Ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν και ποιες αλλαγές είναι αναγκαίες ώστε να προαχθεί η συμπερίληψη;

Δύο είναι τα κύρια μέρη της παρούσας πτυχιακής εργασίας: το θεωρητικό και το ερευνητικό. Ομοίως, δύο επιμέρους κεφάλαια απαρτίζουν το πρώτο (θεωρητικό) μέρος. Στο πρώτο κεφάλαιο του μέρους αυτού, με τίτλο: «Αναπηρία και σχετική νομοθεσία στην Ελλάδα», αρχικά επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση της αναπηρίας, σύμφωνα με τα επικρατέστερα μοντέλα σήμερα. Στη συνέχεια, γίνεται η αναφορά ορισμένων από τους ισχύοντες νόμους και κανονισμούς που σχετίζονται με την εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία και συγχρόνως η εργασία κινείται προς την κατεύθυνση του προβληματισμού και της κριτικής. Τέλος, στο υποκεφάλαιο: «Νέες τεχνολογίες και αναπηρία», επισημαίνεται η άρρηκτη πλέον σύνδεση της εκπαίδευσης με την τεχνολογία. Στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου

---

¹ Με τον όρο «συμπερίληψη» ή «συμπεριληπτική εκπαίδευση» (inclusive education) εννοούμε το μοντέλο εκείνο της εκπαίδευσης που προσφέρει ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες με ταυτόχρονη άρση προκαταλήψεων και αποδοχή της διαφορετικότητας (Ζώνιου-Σιδέρη, Ένταξη: Ουτοπία ή πραγματικότητα, 2000).

(θεωρητικού) μέρους, που έχει τίτλο: «Εκπαίδευση και αναπηρία», τονίζεται η σημασία της εκπαίδευσης ως πηγή προσωπικής ικανοποίησης πρώτιστα, αλλά και ως πηγή εσόδων και κοινωνικής καταξίωσης. Παράλληλα, επιχειρείται η διασαφήνιση των όρων «προσβασιμότητα» και «συμπερίληψη», οι οποίοι αναφέρονται εκτενώς, αφού αποτελούν ερευνητικά δεδομένα της εργασίας. Ακολουθούν οι «Θέσεις και διεκδικήσεις της Ε.Σ.ΑμεΑ» και το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους ολοκληρώνεται με το υποκεφάλαιο «Ορθές πρακτικές», όπου ενδεικτικά αναφέρονται κάποιες παροχές και διευκολύνσεις εγχώριων Πανεπιστημίων προς τους σπουδαστές τους με αναπηρία.

Στο δεύτερο (ερευνητικό) μέρος της πτυχιακής αυτής εργασίας, η διάρθρωση είναι η συνήθης. Αρχικά παρατίθεται η «Μεθοδολογία έρευνας», που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η ποιοτική, με εις βάθος συνεντεύξεις σε συνδυασμό με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης. Δίνονται επιπλέον πληροφορίες για το δείγμα που μελετήθηκε και για τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν. Έπονται τα «Αποτελέσματα», τα οποία διαιρούνται σε υποκεφάλαια ανάλογα με τα επιμέρους ζητήματα που ερευνήθηκαν. Στη «Συζήτηση» που ακολουθεί, γίνεται η σύνδεση των αποτελεσμάτων με τη βιβλιογραφία και επιχειρείται η ερμηνεία τους. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στους «Περιορισμούς της έρευνας» και το δεύτερο αυτό (ερευνητικό) μέρος κλείνει με τα «Συμπεράσματα και προτάσεις» των ερευνητριών.

ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

“Η αναπηρία αμφισβητείται”

G. Fulcher

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις

Όταν μιλάμε για αναπηρία, οφείλουμε να έχουμε στο νου το διαχωρισμό της από τη βλάβη. Με τον όρο βλάβη εννοούμε οποιαδήποτε απώλεια της σωματικής ή αισθητηριακής ικανότητας ή έκπτωση της ψυχικής κατάστασης ενός ατόμου. Αναπηρία είναι το αποτέλεσμα της μη ισότιμης συμμετοχής του ατόμου στην κοινωνία λόγω των κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνθηκών που επικρατούν. Συνεπώς, κάθε ένας που γεννήθηκε ή απέκτησε στη διάρκεια της ζωής του κάποιας μορφής βλάβη δεν θα θεωρούταν ανάπηρος εάν μπορούσε να διασφαλίσει τις προϋποθέσεις για να είναι λειτουργικός και ανεξάρτητος.

Η παραπάνω διάκριση μεταξύ αναπηρίας και βλάβης αντανακλάται στο ένα από τα δύο κυρίαρχα μοντέλα προσδιορισμού της αναπηρίας, το «κοινωνικό - οικοσυστημικό μοντέλο». Σε αντίθεση με το «ιατρικό-βιολογικό μοντέλο», το οποίο θεωρεί το άτομο υπεύθυνο για την ιδιαιτερότητά του και αντιμετωπίζει την οποιαδήποτε βλάβη ως μια κατάσταση παθολογίας που καταδικάζει το άτομο στην απομόνωσή του από τον κοινωνικό περίγυρο και στην εφ' όρου ζωής εξάρτησή του από οικείους και ειδικούς, το κοινωνικό – οικοσυστημικό μοντέλο παραδέχεται τις ανεπάρκειες της πολιτείας και της κοινωνίας και υποστηρίζει τη δυνατότητα και το δικαίωμα του καθενός στο να έχει μια ανεξάρτητη ή ημιανεξάρτητη διαβίωση, στα πλαίσια των δυνατοτήτων του, να έχει πρόσβαση στις υπηρεσίες και τα αγαθά που χρειάζεται για να ζει αξιοπρεπώς, καθώς και να λαμβάνει αποφάσεις για τα θέματα που τον αφορούν (Καλλινικάκη & Κασσέρη, Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση. Στα Θρανία των Ετεροτήτων, 2014).

Από την κριτική που ασκήθηκε τόσο στο ιατρικό όσο και στο κοινωνικό μοντέλο, προέκυψε ένα τρίτο, το λεγόμενο «πολυδιάστατο μοντέλο», κατά το οποίο η αναπηρία δεν αποτελεί ούτε ένα αποκλειστικά ατομικό-προσωπικό πρόβλημα, ούτε μία αμιγώς κοινωνική κατασκευή, αλλά είναι ένας συγκερασμός των δύο αυτών προσεγγίσεων.

Σήμερα επικρατεί η άποψη ότι ως αναπηρία δε νοείται κάποια κατάσταση ενός ανθρώπου, αλλά το αποτέλεσμα της σχέσης των ικανοτήτων του ανθρώπου αυτού και των απαιτήσεων του περιβάλλοντος. Η σύγχρονη αντίληψη για την αναπηρία θεωρεί ότι αυτή βιώνεται από το άτομο σε συνάρτηση με το πολιτισμικό επίπεδο της εκάστοτε κοινωνίας και έχει άμεση σχέση με την άνιση κατανομή των πόρων, την άσκηση της εξουσίας, τα επιβεβλημένα πρότυπα για την υγεία και την εμφάνιση, την απαξίωση των ιδεολογιών και την υποβάθμιση των προτύπων (McDonnel, 2007).

2. Είδη αναπηρίας κατά το βιοϊατρικό μοντέλο

Πέντε κατηγορίες βλαβών που οδηγούν στην αναπηρία έχουν αναδειχθεί μέσα από τη μελέτη της νομοθεσίας και αυτές είναι:

1. Κινητικές (ημιπληγία, παραπληγία, τετραπληγία, σπαστικότητα).
2. Αισθητηριακές (τυφλότητα, αμβλυωπία, κώφωση, βαρηκοΐα, διαταραχές λόγου και ομιλίας).
3. Ψυχικές και νοητικές (σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, νοητική υστέρηση, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσσαρισθησία, δυσαναγνωσία, δυσορθογραφία, όλες οι ψυχικές διαταραχές).
4. Συναισθηματικές (γνωστικές, συναισθηματικές ή κοινωνικές δυσκολίες, παραβατική συμπεριφορά λόγω κακοποίησης, γονεϊκής παραμέλησης και εγκατάλειψης ή λόγω ενδοοικογενειακής βίας, ιδρυματισμός).
5. Χρόνια μη ιάσιμα νοσήματα ή οξεία νοσήματα για ορισμένο χρονικό διάστημα.

Είτε είναι συγγενικές -που εμφανίστηκαν στη γέννηση- ή επίκτητες - που προκλήθηκαν στη διάρκεια της ζωής- και είτε είναι μόνιμες ή προσωρινές, οι ανωτέρω βλάβες ταξινομούνται επίσης ανάλογα με το εκατοστιαίο ποσοστό έκπτωσης της λειτουργικότητας που αυτές προξενούν στα άτομα, με συνηθέστερο το 67% και το 80% σε περιπτώσεις μειωμένης οπτικής οξύτητας ή μελορεόστωσης. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου για το δικαίωμα εισαγωγής στην Ανώτατη Εκπαίδευση βάσει της σχετικής ευνοϊκής διάταξης του νόμου, το είδος και το ποσοστό της αναπηρίας οφείλει να έχει πιστοποιηθεί από τον αρμόδιο κρατικό φορέα που είναι τα Κέντρα Πιστοποίησης Αναπηρίας -ΚΕ.Π.Α., ενώ όταν πρόκειται για μαθησιακές δυσκολίες, αρμόδια όργανα είναι τα Κέντρα Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης -Κ.Ε.Σ.Υ.

3. Νομοθεσία – Θεσμικό πλαίσιο για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κριτική

Το Σύνταγμα της Ελλάδας, υιοθετώντας κάποια χαρακτηριστικά του πολυδιάστατου μοντέλου, αναφέρει στο άρθρο 21, παράγραφος 6, ότι «τα Άτομα με Αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.» Το παράδοξο

εδώ είναι ότι, ενώ στο Σύνταγμα αναφέρεται ρητά το δικαίωμα της επαγγελματικής ένταξης των ΑμεΑ, δεν γίνεται καμία ειδική αναφορά στο δικαίωμά τους στην εκπαίδευση, η οποία αποδεδειγμένα οδηγεί σε ευκολότερη και καλύτερη επαγγελματική ένταξη.

Στο Ν.3699/2008 “Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες” δεν γίνεται καμία απολύτως μνεία για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Εξάλλου, ο συγκεκριμένος νόμος, παρόλο που επιτυγχάνει σε κάποιο βαθμό να αναβαθμίσει και να εκσυγχρονίσει την παλαιότερη νομοθεσία, έχει δεχτεί κριτική αναφορικά με τον τρόπο χρήσης του όρου «αναπηρία», καθώς ο όρος αυτός «υιοθετείται μονοδιάστατα, με προσήλωση στην ελλειμματική προσέγγιση του ατόμου» και ως εκ τούτου «η διαταραχή προσδιορίζει ως αποκλειστική μεταβλητή της προσωπικότητας του ατόμου, υπονομεύοντας τον ενταξιακό αγώνα» (Ντεροπούλου-Ντέρου, 2012).

Τις προϋπάρχουσες ανισότητες που οφείλονταν στην κακή προσβασιμότητα δημόσιων και άλλων κτιρίων πετυχαίνει να καταργήσει ο Ν.4067/2012 “Νέος Οικοδομικός Κανονισμός”. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 26, επιβάλλεται σε όλα τα κτίρια του Δημοσίου -επομένως και σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα- «να εξασφαλίζεται η οριζόντια και κατακόρυφη αυτόνομη και ασφαλής προσπέλαση από άτομα με αναπηρία... και η εξυπηρέτηση αυτών σε όλους τους εξωτερικούς και εσωτερικούς χώρους των κτιρίων...». Εξάλλου, υποχρεωτικό χαρακτήρα έχουν οι απαραίτητες διαμορφώσεις προς το σκοπό αυτό και των προϋφιστάμενων του νόμου δημόσιων κτιρίων, με τελική προθεσμία ολοκλήρωσής τους το έτος 2020.

Θετικά προσκείμενη προς τους φοιτητές με αναπηρία είναι επίσης η προτροπή για «τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των φύλων και του σεβασμού κάθε διαφορετικότητας» που υπάρχει στο Ν.4485/2017. Από τον ίδιο νόμο πηγάζει η αρχή ότι τα θέματα που σχετίζονται με την υποστήριξη φοιτητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ρυθμίζονται από τον Εσωτερικό Κανονισμό κάθε Πανεπιστημίου. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η εκάστοτε Σύγκλητος, η οποία αποφασίζει για τον Εσωτερικό Κανονισμό αφού δεχτεί την εισήγηση του Πρύτανη και τη γνώμη του Πρυτανικού Συμβουλίου, έχει τη δυνατότητα, εάν το επιθυμεί, να κάνει

πράξη το δικαίωμα των ανθρώπων με αναπηρία να απολαμβάνουν μαζί με όλους τους υπόλοιπους τη χαρά της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Ιδιαίτερη σημασία επίσης έχει το Άρθρο 5Α του Συντάγματος, με το οποίο εισάγεται το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας, που συνιστά ουσιώδη προϋπόθεση για την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου, δεδομένου ότι η πληροφορική ενσωματώνεται πλέον σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής (πληροφόρηση, επικοινωνία, εκπαίδευση, εργασία, ψυχαγωγία, κ.ά.) (Μιζαμτσή, Νικολαΐδης, & Μουρούζης, 2012).

4. Νέες τεχνολογίες και αναπηρία

Μία παγκόσμια υγειονομική κρίση, της οποίας την εξέλιξη δεν είμαστε σε θέση να προβλέψουμε ως αυτή τη στιγμή, έχει σημαδέψει την εποχή που διανύουμε. Είναι η πανδημία του κορωνοϊού ή covid-19. Κάτω από τις ιδιαίτερες αυτές συνθήκες, όπου η συνάθροιση μεγάλου αριθμού ατόμων σε κλειστούς χώρους έχει με νόμο απαγορευτεί, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση και η τηλεργασία είναι σε κάποιες περιπτώσεις επιβεβλημένες. Συνεπώς, η γνώση χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή και η χρήση του διαδικτύου και των εργαλείων πολυμέσων είναι «εκ των ουκ άνευ», ειδικά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου η φυσική παρουσία φοιτητών και εκπαιδευτικών έχει προσωρινά καταργηθεί από τα αμφιθέατρα και τις αίθουσες των περισσότερων πανεπιστημίων, για λόγους ασφάλειας και περιορισμού της διάδοσης του ιού. Έτσι, η προσωπική επαφή των φοιτητών με τους καθηγητές τους έχει δώσει τη θέση της στην τηλεεκπαίδευση.

Η συνθήκη αυτή αποτελεί μια επιπλέον πρόκληση για ορισμένα άτομα με αναπηρία που δεν είναι εξοικειωμένα με τις νέες τεχνολογίες. Παράλληλα, μπορεί να αποτελέσει μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για σπουδές χωρίς τις απαραίτητες -και για πολλούς ανθρώπους βασανιστικές- μετακινήσεις προς και από τη σχολή τους. Εξάλλου, τώρα είναι η ευκαιρία να αξιοποιηθεί η υπάρχουσα τεχνογνωσία κατά τέτοιο τρόπο που να αποτελέσει τη βάση για δημιουργία και προώθηση ποιοτικών υπηρεσιών εκπαίδευσης εξ αποστάσεως και δια βίου εκπαίδευσης, καθώς και για την παραγωγή κατάλληλου

εκπαιδευτικού λογισμικού και την εξασφάλιση του απαραίτητου εξοπλισμού (Στεφανίδης, 2004).

Η Κοινωνία της Πληροφορίας απαιτεί όλο και περισσότερο την ένταξη των ατόμων σε αυτή και δεν κάνει καμία απολύτως διάκριση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

1. Η σημασία της εκπαίδευσης

Η συμμετοχή στην εκπαίδευση καθορίζει την πορεία της επαγγελματικής εξέλιξης του ατόμου, διαμορφώνει το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του πέραν του οικογενειακού και αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας (Παπαδοπούλου, 2012).

Επιπλέον, σε έρευνα² που διεξήχθη το 2015 σε πτυχιούχους τριών ελληνικών ΑΕΙ που σπούδασαν Διοίκηση Επιχειρήσεων, Πληροφορική, Φιλοσοφία, Φιλολογία ή Πολιτισμό, βρέθηκε ότι οι πτυχιούχοι κατανέμουν κατά μέσο όρο τα οφέλη από τις σπουδές τους ως εξής:

Κοινωνικό όφελος: 19%

Οικονομικό όφελος: 25%

Ψυχικό όφελος: 56%

όπου ως ψυχικό όφελος δε νοείται μόνο η χαρά της γνώσης αλλά και η ικανοποίηση που αντλεί το άτομο από το γεγονός ότι οι γνώσεις που απέκτησε του επιτρέπουν να κατανοεί, να χαίρεται και να συμμετέχει σε πολλά πράγματα στη ζωή του.

---

² Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας, που έγινε σε 832 πτυχιούχους του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (Π.Α.ΜΑΚ), του Πανεπιστημίου Κρήτης (Π.Κ) και του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (Ε.Α.Π), δημοσιεύτηκαν από τους καθηγητές Α. Ψειρίδου, Θ. Λιανό και Γ. Αγιομυργιανάκη, υπό τον τίτλο: «Η υπερεκπαίδευση των πτυχιούχων πανεπιστημίου ως ορθολογική επιλογή. Η περίπτωση τριών ελληνικών πανεπιστημίων».

Ειδικά όσον αφορά στα άτομα με αναπηρία, η εκπαίδευση επίσης μπορεί να συνδράμει ουσιαστικά ώστε, παράλληλα με τη συνειδητοποίηση των παραγόντων που σχετίζονται με την αναπηρία τους, να μπορέσουν να διεκδικήσουν τα ατομικά και κοινωνικά τους δικαιώματα (Καλλινικάκης, 2016).

2. Η έννοια της προσβασιμότητας

Η έννοια της προσβασιμότητας δεν επικεντρώνεται μόνο σε άτομα με μειωμένη κινητικότητα. Είναι ευρύτερη και περιλαμβάνει:

- Το σύνολο του πληθυσμού που αποκλίνει από το μέσο τύπο του υγιούς, αρτιμελούς και δραστήριου ανθρώπου, όπως οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά κάτω των πέντε ετών, οι γονείς με παιδιά σε παιδικά καρότσια, οι γυναίκες σε προχωρημένη εγκυμοσύνη, οι μεταφορείς ογκωδών αντικειμένων, οι τραυματίες, τα άτομα με ασυνήθεις σωματικές διαστάσεις και τα πάσης φύσεως εμποδιζόμενα άτομα.
- Το σύνολο των μορφών της αναπηρίας και όχι μόνο την κινητική. Για παράδειγμα, με την παράλληλη μετάδοση των ειδήσεων στη νοηματική γλώσσα διευκολύνεται η πρόσβαση στην ενημέρωση των ατόμων με αισθητηριακές αναπηρίες της ακοής.
- Εκτός από την προσπέλαση σε κάποιο φυσικό δομημένο περιβάλλον, συμπεριλαμβάνει και την πρόσβαση σε άλλα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως τα αγαθά, οι υπηρεσίες, η πληροφορία, η επικοινωνία, η απασχόληση (Μιζαμτσή, Νικολαΐδης, & Μουρούζης, 2012).

Συνεπώς, η έννοια της προσβασιμότητας δεν περιορίζεται μόνο στην απρόσκοπτη μετάβαση από ένα σημείο του χώρου σε ένα άλλο, αλλά αφορά στην καθολική δυνατότητα του συνόλου των πολιτών να συμμετέχουν ισότιμα σε κάθε δραστηριότητα και να απολαμβάνουν εξ ίσου κάθε αγαθό, εξοπλισμό ή πληροφορία τους παρέχεται, με στόχο την κοινωνική τους ένταξη, χωρίς διακρίσεις.

3. Η έννοια της συμπερίληψης

Η συμπεριληπτική εκπαίδευση έχει γίνει μόδα (Armstrong, Armstrong, & Spandagou, 2010). Ο όρος συμπερίληψη (inclusion) είναι μεν καινούριος, δεν είναι όμως αδόκιμος και αποτελεί το «αντίπαλο δέος» του κοινωνικού αποκλεισμού. Εμφανίστηκε ως φιλοσοφία στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Στη διακήρυξη της Σαλαμάνκα τονίζεται η ισότιμη πρόσβαση όλων των μαθητών σε όλες τις σχολικές δραστηριότητες, η αποδοχή της διαφορετικότητας του κάθε μαθητή και η ισότιμη συμμετοχή όλων των μαθητών στη μαθησιακή διαδικασία (Στασινός, 2016). Η ανάπτυξη των αναλυτικών προγραμμάτων και εκπαιδευτικών συστημάτων πολλών χωρών στηρίζεται στην ιδέα της συμπερίληψης, αλλά συχνά διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα. Έτσι και η Ελλάδα, υιοθετώντας τις αρχές της Σαλαμάνκα, ψήφισε τους νόμους 2817/2000 και 3699/2008 για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση. Όσον αφορά την Ανώτατη Εκπαίδευση, αυτή εμπεριέχει έντονα μια κοινωνική διάσταση, καθώς το αναλυτικό πρόγραμμα, οι διαδικασίες μάθησης και διδασκαλίας και η αξιολόγησή της μεταφέρουν τις αξίες της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση δεν ήταν προσβάσιμη σε φοιτητές με αναπηρία. Ωστόσο, από τις αρχές του 21ου αιώνα, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης επεκτείνονται με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα μαζικό Πανεπιστήμιο, όπου ολοένα και περισσότεροι φοιτητές εισάγονται σε αυτό. Η αύξηση αυτή των εισακτέων οφείλεται στις ανάγκες για ανοδική κοινωνική κοινωνικότητα μέσω της κατοχής των πανεπιστημιακών πτυχίων (Altbach, 2010).

Είναι σημαντικό, σε μια γενική εξέταση της έρευνας στον τομέα τόσο της εκπαίδευσης όσο και της κοινωνικής δικαιοσύνης, να γίνει προσπάθεια να εντοπιστούν και οι ελλείψεις της έρευνας κοινωνικής δικαιοσύνης στην εκπαίδευση όσον αφορά τους σπουδαστές με αναπηρία.

4. Θέσεις και διεκδικήσεις της Ε.Σ.ΑμεΑ³

Ανάμεσα στις διεκδικήσεις που διαχρονικά απασχολούν τη Συνομοσπονδία, βρίσκονται και τα παρακάτω αιτήματα που αφορούν τους φοιτητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση:

- Η διασφάλιση της προσβασιμότητας τόσο στους φυσικούς όσο και στους διαδικτυακούς τόπους των Πανεπιστημίων.
- Η σύσταση σε κάθε Πανεπιστήμιο ειδικής υπηρεσίας για την υποδοχή και υποστήριξη των ΦμεΑ, καθώς και για την ενημέρωσή τους σε θέματα που αφορούν τις σπουδές τους και τα δικαιώματά τους.
- Η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του διδακτικού και του μη διδακτικού προσωπικού πάνω σε θέματα αναπηρίας.
- Η χρηματοδότηση των Πανεπιστημίων με ειδικά κονδύλια που θα διατίθενται αποκλειστικά για τη βελτίωση των συνθηκών φοίτησης των ΦμεΑ.
- Η θεσμοθετημένη συμμετοχή της Ε.Σ.ΑμεΑ σε όλες τις Επιτροπές και τα Συμβούλια των Πανεπιστημίων, όταν συζητούνται πολιτικές και λαμβάνονται μέτρα που αφορούν τους φοιτητές με αναπηρία.
- Η αξιολόγηση από ειδικό εμπειρογνώμονα, βάσει ορισμένων κριτηρίων, της ποιότητας πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στο κάθε Πανεπιστήμιο. Η αξιολόγηση αυτή θα περιλαμβάνει τις υλικοτεχνικές υποδομές, τους διαδικτυακούς τόπους, τις νέες τεχνολογίες, τον τρόπο εξέτασης των φοιτητών, τις υπηρεσίες και γενικά όλους τους τομείς και δραστηριότητες της ακαδημαϊκής ζωής (Ε.Σ.ΑμεΑ, 2013).

Για να γίνουν πράξη τα εύλογα και δίκαια αιτήματα του αναπηρικού κινήματος και να εξαλειφθούν τα ανυπέρβλητα εμπόδια και οι τεράστιες ανισότητες που υπάρχουν σήμερα στη φοίτηση ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, απαιτούνται τόσο οι κατάλληλες οικονομικές πολιτικές όσο και τα κατάλληλα μέτρα για να ξεπεραστούν οι αναχρονιστικές αντιλήψεις για την αναπηρία που κυριαρχούν σήμερα σε ένα μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας και των εκπροσώπων του Υπουργείου Παιδείας.

---

³ Η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία είναι μια οργάνωση που ιδρύθηκε το 1989 με στόχο την εκπροσώπηση των ατόμων με αναπηρία στην ελληνική πολιτεία και κοινωνία. και τη γενικότερη προαγωγή του αναπηρικού κινήματος.

5. Καλές πρακτικές

Α. -Στην Ελλάδα, η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών έχει αφιερώσει στην επίσημη ιστοσελίδα της και στην υποκατηγορία «ERASMUS+ - Πρακτική Άσκηση» ειδική ενότητα υπό τον τίτλο «Κινητικότητα ατόμων με σοβαρές αναπηρίες». Εδώ μπορεί κανείς να πληροφορηθεί για την επιπλέον χρηματοδότηση που δικαιούται ένας φοιτητής ΑμεΑ που επιθυμεί να πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση στο εξωτερικό. Ενδεικτικά, η χρηματοδότηση αυτή μπορεί να καλύψει το 100% των δαπανών για: Συνοδό για το ταξίδι (προς τη χώρα υποδοχής και επιστροφή), Ειδική μεταφορά από το Ίδρυμα Προέλευσης στο Ίδρυμα Υποδοχής ή στην επιχείρηση και τοπικά κατά την περίοδο παραμονής στο εξωτερικό, Στέγαση σε κατάλληλα εξοπλισμένο δωμάτιο (σε περίπτωση που η φοιτητική εστία δεν διαθέτει κατάλληλο δωμάτιο), Φροντιστή ασθενούς, Βοήθεια κατά τη διάρκεια των μαθημάτων (για κράτηση σημειώσεων κ.α.), Ειδικό διδακτικό υλικό (μπράιγ, φωτοτυπίες σε μεγέθυνση, μαγνητοφώνηση διαλέξεων, κ.α.), Εξατομικευμένη διατροφή, Ιατρική παρακολούθηση (φυσικοθεραπείες, τακτικό ιατρικό έλεγχο στη χώρα υποδοχής), Ιατρικά αναλώσιμα.

Β. -Στο Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, όπως και σε άλλα πανεπιστήμια της χώρας, λειτουργεί το Κέντρο Συμβουλευτικής και Ψυχολογικής Στήριξης -ΚΕ.ΣΥ.ΨΥ, το οποίο στελεχώνεται από ψυχολόγο, κοινωνική λειτουργό, γιατρό, νοσηλεύτη, αλλά και ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο δίκτυο εθελοντών. Απευθύνεται στους φοιτητές, τους καθηγητές και το διοικητικό προσωπικό του Πανεπιστημίου. Σκοπός του Κέντρου είναι να βοηθήσει όλα τα μέλη, που αντιμετωπίζουν προσωπικές ή άλλες δυσκολίες, για μια ομαλότερη και αποτελεσματικότερη προσαρμογή στην εκπαιδευτική διαδικασία, παρέχοντας ατομικές και ομαδικές συνεδρίες συμβουλευτικής και διατηρώντας σε κάθε περίπτωση το επαγγελματικό απόρρητο και την εχεμύθεια.

Γ. -Ένα πιλοτικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Αιγαίου παρέχει υποστήριξη και εκπαίδευση σε φοιτητές με αναπηρίες για την αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, μέσω της υπηρεσίας Mentoring του Γραφείου Διασύνδεσης της Δομής Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας του Πανεπιστημίου, ένας παλαιότερος απόφοιτος (μέντορας) συνεργάζεται με ένα

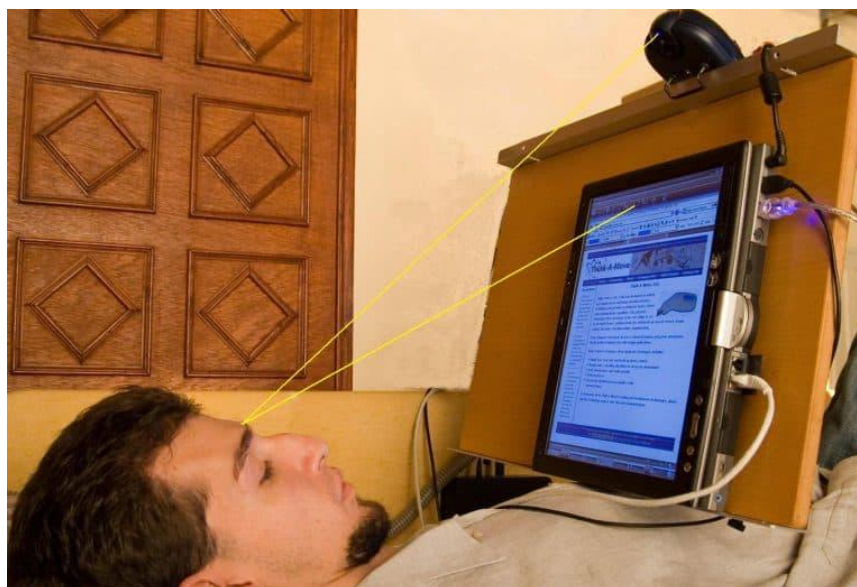
φοιτητή ή προσφάτως απόφοιτο (καθοδηγούμενος) με στόχο την ενίσχυση της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής εξέλιξης του τελευταίου. Εν ολίγοις, ο μέντορας προσφέρει τις γνώσεις, την εμπειρία και την τεχνογνωσία του στο νεότερο, με σκοπό να τον στηρίξει και να τον βοηθήσει να πάρει τις σωστότερες αποφάσεις.

Δ. -Η Πολυτροπική Ηλεκτρονική Βιβλιοθήκη AMELib του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου, καθώς και άλλων ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, απευθύνεται σε εντυποανάπηρους φοιτητές⁴. Εδώ, τα έντυπα ή ηλεκτρονικά τεκμήρια (βιβλία, άρθρα, ηλεκτρονικές πηγές) μετατρέπονται σε προσβάσιμο υλικό ώστε κάθε φοιτητής που έχει δυσκολία στην ανάγνωση να μπορεί να τα μελετήσει, χρησιμοποιώντας τον κατάλληλο εξοπλισμό της βιβλιοθήκης (λογισμικό SuperNova, πινακίδα γραφής Braille, λογογράφο, πολυμηχάνημα οπτικής ανάγνωσης χαρακτήρων κ.α.). Σημαντική πρωτοβουλία του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ είναι το Έντυπο Καταγραφής Αναγκών ΑμεΑ⁵ που έχει ως στόχο να καταγράψει τις ιδιαίτερες διδακτικές ανάγκες των φοιτητών με αναπηρία, ώστε να γίνουν συντονισμένες προσπάθειες για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές.

---

⁴ Η εντυπο-αναπηρία ως όρος αναφέρεται στα άτομα που αντιμετωπίζουν δυσκολία στην ανάγνωση έντυπου υλικού χωρίς υποβοήθηση. Αυτό μπορεί να συμβαίνει λόγω μιας φυσικής αναπηρίας που δεν του/της επιτρέπει να κρατήσει ένα βιβλίο, λόγω μιας αντιληπτικής ή μαθησιακής δυσκολίας, όπως δυσλεξία, λόγω τύφλωσης ή οπτικής αναπηρίας.

⁵ Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (1).

ΜΕΡΟΣ Β΄ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

Πώς πληροφορούμαστε για την αναπηρία;
Η απάντηση για τους περισσότερους από εμάς σε αυτή
την ερώτηση είναι «από απόσταση».

R. Slee

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι λόγοι για τη διεξαγωγή μιας οποιασδήποτε έρευνας είναι πολλαπλοί και ποικίλοι: η κάλυψη των κενών μιας γνώσης, η κατανόηση ή η περιγραφή ενός φαινομένου, κατάσταση ή εμπειρίας, η αμφισβήτηση ή ο εμπλουτισμός της θεωρητικής γνώσης, η αξιολόγηση κάποιου πράγματος, η έναρξη μιας αλλαγής (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Για να διερευνήσουμε την οπτική γωνία των Φοιτητών με Αναπηρία εντός του συγκεκριμένου πεδίου (ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Ηρακλείου), να κατανοήσουμε σε βάθος τις συνθήκες φοίτησης και ζωής τους στο Πανεπιστήμιο, τις σχέσεις τους με τα υπόλοιπα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, να αξιολογήσουμε την πορεία της εκπαίδευσής τους και να προτείνουμε μέτρα και ιδέες για την αναβάθμιση των παρεχομένων εκπαιδευτικών υπηρεσιών, η Ποιοτική Έρευνα είναι η πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος, καθώς συντελεί στην «κατανόηση των φαινομένων μέσα από την πυκνή περιγραφή τους με ολιστικό τρόπο, δίνοντας έμφαση στις διαδικασίες και λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο» (Σαραφίδου, 2011, p. 18).

1. Η μεθοδολογία της έρευνας

Τα βασικά εργαλεία της μεθόδου της Ποιοτικής Έρευνας που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας ήταν:

- α) η σε βάθος συνέντευξη και
- β) η συμμετοχική παρατήρηση.

Μέσω της σε βάθος συνέντευξης αντλήθηκαν στοιχεία για τις εμπειρίες των φοιτητών, τις γνώμες, τις προσδοκίες και τα συναισθήματα τους. Παράλληλα, μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, αξιοποιήθηκε η γνώση και η εμπειρία που είχαν αποκτήσει οι ερευνήτριες, δεδομένου ότι είναι και οι ίδιες φοιτήτριες στο ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ, (η μία από αυτές είναι και η ίδια ΦμεΑ). Από την τετραετή και πλέον φοίτησή τους και από τη συνύπαρξη και αλληλεπίδρασή τους με άτομα με αναπηρίες που σπουδάζουν στο συγκεκριμένο Πανεπιστήμιο, έχουν αντλήσει πολύτιμες γνώσεις και εμπειρίες. Εξάλλου, το γεγονός ότι οι ερευνήτριες, ως φοιτήτριες και οι ίδιες φοιτήτριες στο ίδιο Πανεπιστήμιο, βρίσκονταν στο φυσικό τους χώρο, μείωσε τον κίνδυνο που ενέχει η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης, όταν πολλές φορές η παρουσία του παρατηρητή-ερευνητή αλλάζει τις κοινωνικές συμπεριφορές των ατόμων που αποτελούν το δείγμα της έρευνας και κατά συνέπεια το ποιοτικό υλικό που συλλέγεται δεν είναι απόλυτα αξιόπιστο.

Για την επεξεργασία και την ανάλυση των στοιχείων, μετά την καταγραφή τους, έγινε προσπάθεια ομαδοποίησης, νοηματοδότησης και κατηγοριοποίησης των απαντήσεων σε καθεμιά από τις ερωτήσεις των συνεντεύξεων του κάθε ερωτώμενου φοιτητή, εστιάζοντας τόσο στα κοινά σημεία όσο και στις διαφορές, με στόχο να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα και να ερμηνευθούν και να κατανοηθούν φαινόμενα, διαδικασίες και συμπεριφορές.

Τέλος, για τη θεωρητικοποίηση της γνώσης και την εξαγωγή συμπερασμάτων ακολουθήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης ή ανάλυσης περιεχομένου, η οποία δεν αναλύει μόνο την κοινωνική επικοινωνία των υποκειμένων, αλλά κυρίως τις κοινωνικές προεκτάσεις και τις συνέπειες αυτής (Ιωσηφίδης, 2003).

1.2. Τα ερευνητικά εργαλεία

1.2.1. Η συμμετοχική παρατήρηση

Η συμμετοχική παρατήρηση, γενικά, αποτελεί ένα βασικό κοινωνιολογικό εργαλείο της έρευνας πεδίου. Η μέθοδος αυτή επιτρέπει τη συστηματική παρατήρηση κοινωνικών συμπεριφορών, φαινομένων και διαδικασιών στο πραγματικό, «φυσικό» κοινωνικό περιβάλλον με συμμετοχή του ερευνητή στις κοινωνικές διαδικασίες και διεργασίες που ερευνά και με συνεχή αλληλεπίδραση ερευνητή και ερευνώμενων (Ιωσηφίδης, 2003). Οι βασικοί άξονες της παρατήρησής μας καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μας και περισσότερο εντατικά κατά το τελευταίο εξάμηνο, ήταν οι εξής:

- α) η ικανότητα πρόσβασης των φοιτητών με αναπηρία στις εγκαταστάσεις της σχολής τους
- β) η συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία και την κοινωνική ζωή του Πανεπιστημίου
- γ) η αλληλεπίδραση των ΦμεΑ με τους διδάσκοντες, τους συμφοιτητές τους και το λοιπό προσωπικό του Πανεπιστημίου
- δ) οι διαθέσεις, οι σκέψεις και τα συναισθήματα των ΦμεΑ σε συνάρτηση με τη φοίτησή τους στο Πανεπιστήμιο

Η παρακάτω παράγραφος περιγράφει ακριβώς αυτή τη συνθήκη αυτή συμμετοχικής παρατήρησης:

«... Ένα τυπικό σενάριο που μπορούμε να φανταστούμε είναι μια διερεύνηση μικρής κλίμακας όπου εσείς, δουλεύοντας ως φοιτητής, δάσκαλος, κοινωνικός λειτουργός, εφαρμοσμένος κοινωνικός ερευνητής ή οτιδήποτε άλλο, θέλετε να διεξάγετε μια μελέτη με περιορισμένους πόρους και χρόνο, είτε μόνοι σας είτε με κάποιον συνάδελφο, που πιθανά αναφέρεται σε κάποια κατάσταση στην οποία εσείς ήδη συμμετέχετε ενεργά. Σε αυτές τις καταστάσεις, τέτοιου είδους συνεντεύξεις (εννοεί τις ερωτήσεις ανοιχτού τύπου) μπορεί να αποτελούν ένα ισχυρό εργαλείο, παρότι μπορεί να ενυπάρχουν δυνητικά προβλήματα –πρακτικά, θεωρητικά και αναλυτικά μεταξύ άλλων» (Robson, 2010, p. 320)

1.2.2. Η σε βάθος συνέντευξη

Η σε βάθος συνέντευξη με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου δημιουργεί μια συνθήκη κατά την οποία ο ερωτώμενος ενθαρρύνεται να απαντήσει μια

ερώτηση με τους δικούς του όρους. Το είδος της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε από τις ερευνήτριες είναι η ημι-δομημένη συνέντευξη, η οποία συγκροτείται από ένα θεματικό οδηγό και ερευνά σε βάθος και επιδιώκει να επεκταθεί στα ζητήματα και τα θέματα που αναδύονται κατά τη διάρκειά της. Δύο σημαντικά πλεονεκτήματα αυτής της μεθόδου είναι ότι α) επιτρέπει στο συνεντευκτή να ζητήσει διευκρινίσεις και περαιτέρω πληροφορίες στις απαντήσεις που δίνονται ώστε να επιτευχθεί η σε βάθος διερεύνηση του θέματος και β) εξ' αιτίας του ότι έχει μια δομή, επιτρέπει περισσότερη σύγκριση απαντήσεων και με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται η εξαγωγή συμπερασμάτων (Σαραφίδου, 2011).

Στην παρούσα έρευνα, οι ερωτήσεις προς τους φοιτητές στρέφονταν γύρω από τους εξής άξονες:

- α) γιατί αποφάσισαν να σπουδάσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ποιο το κίνητρο επιλογής της συγκεκριμένης σχολής;
- β) ποια τα εμπόδια και οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά τη φοίτηση και πώς αυτά σχετίζονται με την ολοκλήρωση των σπουδών;
- γ) ποιες προσπάθειες έχουν γίνει προς την επίλυση των προβλημάτων αυτών;
- δ) ποια συναισθήματα προκαλούν στο άτομο με αναπηρία οι δυσκολίες αυτές;
- ε) ποιοι θετικοί παράγοντες διευκολύνουν τη φοίτηση;

1.3. Το δείγμα που μελετήθηκε

Για την επιλογή του πληθυσμού – δείγματος της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της «σκόπιμης δειγματοληψίας». Η στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας (purposeful ή purposive ή judgmental sampling) επέτρεψε την ενεργητική και σκόπιμη επιλογή του δείγματος, τα μέλη του οποίου εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο τους σκοπούς και τα ερωτήματα της συγκεκριμένης έρευνας.

Με σκοπό να τηρηθεί η ανωνυμία και ο σεβασμός στα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα του κάθε φοιτητή και της κάθε φοιτήτριας που συμμετείχε στη διαδικασία, υποβλήθηκε αίτηση προς τον υπεύθυνο προστασίας προσωπικών δεδομένων του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. κ. Π. Χρηστίδη, από

όπου ζητήθηκε η σχετική έγκριση. Σε κατ' ιδίαν συνάντηση των ερευνητριών με τον κ. Χρηστίδη, αποφασίστηκε να σταλεί ένα μείλ με το σκοπό και το περιεχόμενο της έρευνας προς όλες τις γραμματείες του Πανεπιστημίου, το οποίο οι γραμματείες στη συνέχεια θα προωθούσαν προς τους ΦμεΑ που ήταν εγγεγραμμένοι στα μητρώα τους. Έτσι, οι ίδιοι οι φοιτητές θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν με τις ερευνήτριες για να συμμετάσχουν στην έρευνα. Με λύπη μας αναφέρουμε ότι δεν είχαμε κανένα τηλεφώνημα.

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που έδωσαν τις συνεντεύξεις λάμβαναν εξ' αρχής πληροφορίες για τη μέθοδο που θα ακολουθηθεί, καθώς και τη διαβεβαίωση ότι θα μπορούν να διακόψουν τη ροή της συνέντευξης οποιαδήποτε στιγμή αισθανθούν άβολα με κάποια από τις ερωτήσεις. Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν με τη χρήση μικρού δημοσιογραφικού μαγνητοφώνου, ώστε να είναι ακριβέστερη η καταγραφή τους και ευκολότερη η επεξεργασία και η ανάλυσή τους στη συνέχεια.

Το δείγμα μας αποτέλεσαν τέσσερις φοιτητές με αναπηρία, τρεις γυναίκες και ένας άντρας, όλοι σπουδαστές στο τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου με έδρα το Ηράκλειο Κρήτης. Οι τρεις από αυτούς έχουν κινητική αναπηρία και ένας πάσχει από χρόνιο νόσημα και χρειάζεται μεταμόσχευση. Στη συνέχεια της εργασίας θα αναφέρονται όλοι ως «Φοιτητές», ενώ όταν αναφερόμαστε σε ένα μεμονωμένο άτομο, θα χρησιμοποιούμε τον όρο «Φοιτητής 1, 2 κ.λπ» ανεξάρτητα από το φύλο, για λόγους προστασίας προσωπικών δεδομένων.

2. Αποτελέσματα

2.1. Κίνητρα φοίτησης

- *Ήταν όνειρο ζωής για μένα. Ήθελα να σπουδάσω. Αφού δεν τα κατάφερα σε νεαρότερη ηλικία, το αποφάσισα τώρα. Για την ικανοποίηση, για να αποκτήσω πολλές γνώσεις και να διευρύνω τους ορίζοντες του νου. Τώρα βέβαια, ως εργασία αν προκύψει κάτι, καλοδεχούμενο.*

Φοιτητής 1

- *Για το χαρτί, για να βρω μια δουλειά.
Και επειδή μου αρέσει να βοηθάω.*

Φοιτητής 3

- *Η σχολή αυτή δεν ήταν πρώτη επιλογή μου. Ήθελα να σπουδάσω
ιατρική. Αλλά η ζωή μου τα έφερε έτσι, με ένα χέρι δεν μπορείς
να γίνεις γιατρός.*

Φοιτητής 4

Στις όλες τις περιπτώσεις το κίνητρο για ανώτερες σπουδές είναι η απόκτηση γνώσεων και ενός πτυχίου που θα αποφέρει καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση. Η συγκεκριμένη σχολή (Κοινωνικής Εργασίας) δεν ήταν για όλους η πρώτη τους επιλογή, όμως όλοι οι Φοιτητές ανεξαιρέτως δήλωσαν ότι είναι πολύ ικανοποιημένοι από τις σπουδές τους στο αντικείμενο αυτό.

- *Έχω πάρει πολλές γνώσεις που με έχουν βοηθήσει και στην προσωπική
μου ζωή, δηλαδή το κάθε τι τώρα το βλέπω από διαφορετική σκοπιά,
από πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες.*

Φοιτητής 1

2.2. Σχέσεις με συμφοιτητές, καθηγητές, προσωπικό του Πανεπιστημίου

Η κοινωνικοποίηση των ατόμων με αναπηρία είναι από τις βασικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες. Το ζητούμενο μέσα σε μια ακαδημαϊκή κοινότητα είναι η ομαλή συνύπαρξη και η συνεργασία όλων των παραγόντων, ο σεβασμός των ιδιαίτερων αναγκών των ΦμεΑ και η εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος τους. Στην πλειοψηφία τους, ο Φοιτητής που έλαβαν μέρος στην παρούσα έρευνα εξέφρασαν ικανοποίηση από την ένταξή τους στην πανεπιστημιακή κοινότητα του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. και φάνηκαν να απολαμβάνουν την αποδοχή τους από καθηγητές, συμφοιτητές και το προσωπικό του Πανεπιστημίου.

- *Έχει πολύ καλούς καθηγητές που σου δίνουν γνώσεις.*

Φοιτητής 2

- Όχι, δεν έχω κανένα θέμα όσον αφορά και τους καθηγητές και τους φοιτητές, είμαι πάρα πολύ ευχαριστημένη από την αντιμετώπισή τους.

Φοιτητής 1

- Πήρα εποπτεία, πλαίσιο σχολείο. Ήταν πολύ καλά. Τη συμπεριφορά που είχα από τα παιδιά δεν την είχα ξαναδεί. Με αγκαλιάζανε.

Αλλά δυστυχώς μας κλείσανε⁶.

Φοιτητής 4

- Μόλις μπήκα σε αυτή τη σχολή είδα μια αλλιώςτική συμπεριφορά. Δηλαδή όλα τα παιδιά με κάνανε με τη συμπεριφορά και με τα λόγια τους μια μεγάλη αγκαλιά. Είναι κάτι που δεν το περίμενα.

Φοιτητής 4

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα άτομα που επιλέγουν να σπουδάσουν αντικείμενα από τη σφαίρα των κοινωνικών επιστημών επιδεικνύουν μεγαλύτερη ευαισθησία και ενσυναίσθηση απέναντι στα άτομα με αναπηρία.

- Είναι ένα μάθημα που δεν το έχω πάρει ακόμα. Περιμένω να αλλάξει ο καθηγητής για να το πάρω, γιατί γύρισε και είπε μέσα στην τάξη και μπροστά μου ότι τα άτομα με αναπηρία δεν πρέπει να σπουδάζουν. Ρώτησα εγώ, δηλαδή τότε εγώ που είμαι ΑμεΑ πρέπει να φύγω από τη σχολή; Και μου απάντησε: Όχι, με παρεξηγήσατε, εννοούσα άτομα που δεν βλέπουνε είναι άδικο να σπουδάζουνε.

Φοιτητής 4

Μια από τις πάγιες διεκδικήσεις της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία είναι η ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση του κοινού πάνω σε θέματα αναπηρίας. Όπως αναφέρεται στο Εγχειρίδιο «Σχεδιάζοντας Πολιτική σε Θέματα Αναπηρίας» που εξέδωσε η Ε.Σ.ΑμεΑ το έτος 2008, «Όλοι σήμερα συμφωνούν ότι αξίες όπως η ισότητα και η αναγνώριση των δικαιωμάτων πρέπει να αποτελούν βασικούς στόχους της πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία. Αυτό όμως που συμβαίνει στην πραγματικότητα είναι ότι οι αξίες αυτές, σε μεγάλο βαθμό, εμφανίζονται μόνο ως τιμητικές εκφράσεις, τις προεκτάσεις των οποίων δεν είμαστε πρόθυμοι ή έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε».

---

⁶ Εννοεί το lockdown που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα την 11^η Μαρτίου 2020 λόγω της πανδημίας του covid-19.

2.3. Προσβασιμότητα

Εάν ο κορεσμός της πληροφορίας είναι το ζητούμενο σε μια ποιοτική έρευνα, αυτό επιτεύχθηκε εδώ αβασάνιστα. Όπως προέκυψε από την έρευνα, όσον αφορά την προσβασιμότητα των Φοιτητών σε κτίρια και δημόσιους χώρους του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ., διαπιστώνεται δυσκολία να κινηθούν και να λειτουργήσουν ομαλά και ανεμπόδιστα, στη βάση μιας γενικότερης αυτονομίας και μη εξάρτησης από τρίτους. Οι εγκαταστάσεις (αμφιθέατρα, εργαστήρια, γραμματεία, γραφεία καθηγητών) του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας (Σ.Ε.Υ.Π.) του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου απέχουν πολύ από τη στάση του αστικού λεωφορείου και οι φοιτητές πρέπει να διανύσουν μια απόσταση περίπου 800 μέτρων, με μεγάλη κατηφορική/ανηφορική κλίση, πεζοδρόμια σπασμένα σε πολλά σημεία τους και χωρίς σκέπαστρο για τη βροχή και με αγέλες αδέσποτων σκύλων κατά μήκος της διαδρομής. Επίσης, στο κεντρικό κτίριο του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ όπου βρίσκονται οι διοικητικές υπηρεσίες, η λέσχη σίτισης, η καφετέρια και τα αμφιθέατρα άλλων σχολών, δεν υπάρχει ράμπα αναπήρων στην πρόσοψη, παρά μόνο στην πίσω πλευρά και για να έχει κάποιος με περιορισμένη κινητικότητα πρόσβαση εκεί χρειάζεται να κάνει τον κύκλο της σχολής και να εισέλθει από το παρκινγκ, το οποίο βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από το κεντρικό κτίριο.

- Όταν ήμασταν στο μεγάλο Τ.Ε.Ι, πριν μας πάνε στα νέα κτίρια, ήταν δύσκολη η προσβασιμότητα. Είχε αρκετές σκάλες και επειδή λόγω πάθησης το φάρμακο που πίνω δημιουργεί αδυναμία στα πόδια, προσπαθούσα να πηγαίνω από δίπλα και έκανα μεγάλο κύκλο.

Φοιτητής 2

- Επειδή περπατάω με μαστουνάκι, και το λεωφορείο μας αφήνει επάνω, στο κεντρικό κτίριο, πολλές φορές όταν πηγαίνω προς τη δική μας σχολή έχω πέσει. Θα ήθελα να βάλουν ένα λεωφορείο.

Φοιτητής 4

- Αυτό που με προβλημάτισε εξ αρχής ήταν το θέμα της πρόσβασης. Επειδή η σχολή είναι σε ένα τόπο που έχει δύσκολη πρόσβαση και η πάθηση μου είναι τέτοια που με δυσκολεύει να έχω την πρόσβαση. Αναγκάζομαι να παίρνω ταξί προκειμένου να παρακολουθήσω τα μαθήματά μου. Λόγω της

πάθησής μου παίρνω ταξί ή κάποιες φορές με εξυπηρετούν οι συμφοιτητές μου που έχουν αυτοκίνητο. Το ταξί το παίρνω για να καλύψω την απόσταση από τη στάση του λεωφορείου μέχρι τη ΣΕΥΠ. Επίσης δεν μπορώ να έχω εύκολη πρόσβαση ούτε στη βιβλιοθήκη ούτε στη λέσχη.

Φοιτητής 1

- Το έκανα ζήτημα στον Πρόεδρο της Σχολής και του το είχα αναφέρει πολλές φορές. Πριν λίγο καιρό μάλιστα μου ζήτησε να στείλω ένα μείλ, καθώς υπάρχει ένα αυτοκίνητο της διοίκησης, τουλάχιστον την κατηφόρα να μας κατεβάσει και όταν είναι να ανέβουμε, να ειδοποιούμε τον οδηγό να μας παίρνει. Δεν έχω λάβει απάντηση όμως.

Φοιτητής 3

- Έκανα και μια γκάφα. Στη βιβλιοθήκη, ενώ είχε ασανσέρ δεν το έπαιρνα και μια μέρα έπεσα από τις σκάλες και στραμπούλιζα τον αστράγαλό μου. Δεν ήξερα πως υπήρχε ασανσέρ, δεν μου το είχε πει κανείς.

Φοιτητής 4

Το σύνολο των συμμετεχόντων αναφέρει αδυναμία πρόσβασης σε υλικοτεχνική υποδομή και υπηρεσίες, διαπιστώνεται πρόβλημα πρόσβασης και χρήσης της βιβλιοθήκης, ενώ παρατηρείται έλλειμμα ενημέρωσης στους φοιτητές με αναπηρία για τα δικαιώματά τους και τις παροχές του ιδρύματος από τις οποίες θα μπορούσαν να ωφεληθούν.

2.4. Ικανότητα ολοκλήρωσης των σπουδών και απόκτησης πτυχίου

- Σε σχέση με τα μαθήματα, δεν αντιμετωπίζω ιδιαίτερες δυσκολίες. Όμως ναι, σίγουρα καθυστερώ γιατί λόγω που δυσκολεύομαι με την προσβασιμότητα, αυτό με δυσκολεύει και στα μαθήματα. Επίσης μου στοιχίζει οικονομικά καθώς είμαι αναγκασμένη να παίρνω ταξί, τόσο για να κατέβω όσο και να ανέβω την ανηφόρα. Ο ταξιτζής πολλές φορές μένει άναυδος.

Φοιτητής 1

-Είμαι άτομο που ότι βάλω στο μυαλό μου δε σταματάω μέχρι να το πετύχω.

Φοιτητής 4

- Έχω ήδη εγκαταλείψει τις σπουδές μου και δεν σκοπεύω να επανέλθω.

Φοιτητής 3

- Σίγουρα δυσκολεύει τις σπουδές η προσβασιμότητα, αλλά όταν κάποιος έχει θέληση, θα παλέψει και θα τις ολοκληρώσει. Για μένα δεν τίθεται θέμα, δεν υπάρχει πιθανότητα να μην τις ολοκληρώσω, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισα.

Φοιτητής 2

Σε έρευνα που έγινε το 2013 στα τμήματα Οικονομικών και Κοινωνικών σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με θέμα τις συγκριτικές επιδόσεις των φοιτητών του ΠΑ.ΜΑΚ με βάση τον τρόπο εισαγωγής τους, βρέθηκε ότι ποσοστό 60% των εισακτέων ΑμεΑ δεν είχε κατορθώσει να πάρει πτυχίο 8 χρόνια μετά την εισαγωγή. Το αντίστοιχο ποσοστό τυπικών φοιτητών που είχαν εισαχθεί με Πανελλήνιες εξετάσεις είναι 8%, όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 1. Σύνοψη του Δείγματος και Συνοπτικές Στατιστικές

Διαδικασία Εισαγωγής	Αριθμός Φοιτητών		Δεν πήραν πτυχίο μετά από 8 χρόνια			
	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	(%)	Κορίτσια	(%)
1. Πανελλήνιες	668	1068	71	(10.6)	59	(5.5)
2. Ελληνοκύπριοι	34	72	3	(8.8)	10	(13.8)
3. Ομογενείς	41	46	17	(41.6)	11	(23.9)
4. Αλλοδαποί	29	26	12	(41.3)	14	(53.8)
5. ΑμΕΑ (Law 2640/98)	87	39	54	(62.0)	23	(58.9)
6. Μετεγγραφές Εσωτερικού Κατατακτήριες	61	74	14	(22.9)	5	(6.7)
7. Πρώτο πτυχίο ΤΕΙ.	54	38	21	(38.8)	18	(47.3)
8. Πρώτο πτυχίο πανεπιστ.	31	15	28	(90.3)	11	(73.3)
9. Αθλητές	24	9	12	(50.0)	3	(33.3)
Υποσύνολο	1029	1387	232	(22.5)	154	(11.1)
Σύνολο	2416		386 (16.0%)			

2.6. Συναισθήματα ΦμεΑ

-Με είχε πιάσει οργή, όταν έπρεπε να περάσω μέσα από τα αδέσποτα, που πολλές φορές μου είχαν επιτεθεί. Σκεφτόμουν: Δηλαδή τι θα γίνει, θα ρισκάρω την υγεία μου για να τελειώσω τη σχολή; Φοβόμουν πολύ.

Φοιτητής 2

- Έχω την αξιοπρέπειά μου, δεν θέλω να με λυπούνται. Όμως πολλές φορές έπεφτε η ψυχολογία μου, γενικά πέφτει πολύ εύκολα η ψυχολογία μου και νομίζω ότι δεν αξίζω τίποτα απολύτως και κανέναν απολύτως.

Φοιτητής 4

- Όταν δεν μπορώ να βρω κάποιον συμφοιτητή να με εξυπηρετήσει, αισθάνομαι μειονεκτικά, βρίσκομαι δηλαδή σε μειονεκτική θέση... Η δυσκολία στο θέμα της προσβασιμότητας επίσης με επηρέασε ψυχολογικά. Αισθανόμουν ανίκανη και θύμωνα με τον εαυτό μου που δεν μπορούσα να ανταποκριθώ στις υποχρεώσεις μου, να είμαι στην ώρα μου στο μάθημα. Όπως αισθανόμουν ότι βρισκόμουν στο περιθώριο, καθώς οι υπεύθυνοι δεν είχαν φροντίσει για την έγκαιρη και ασφαλή πρόσβασή μας στο σχολή. Υπήρχαν φορές που απογοητευόμουν τόσο πολύ που σκεφτόμουν να τα παρατήσω.

Φοιτητής 1

2.7. Συμπερίληψη

Είναι σημαντικό για έναν ερευνητή να αντιληφθεί ότι υπάρχει πιθανότητα να μην επιτύχει σε όλους τους στόχους που έθεσε εξ αρχής για την εργασία του. Εν τούτοις, η ίδια η διαδικασία της προσπάθειας μπορεί να δώσει σημαντικές πληροφορίες αναφορικά με τις δυνατότητες και τα εμπόδια που σχετίζονται με τη συμπερίληψη, κάτι που φαίνεται να επιφέρει μια επιθυμητή αλλαγή άμεσα. Μια «αλλαγή των τόπων, αλλαγή των πρακτικών, αλλαγή των απόψεων» (Armstrong & Moore, 2004).

Από την παρατήρησή μας προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα:

α) Η πρόσβαση στις εγκαταστάσεις του πανεπιστημίου συχνά αποτελεί πρόβλημα, καθώς δεν έχει προβλεφθεί η μετακίνηση με λεωφορείο από την είσοδο του πανεπιστημίου έως τα αμφιθέατρα όπου γίνονται τα μαθήματα.

β) Για κάποιους από τους φοιτητές με αναπηρία η συμμετοχή στο μάθημα ήταν ανύπαρκτη· οι περισσότεροι όμως παρακολουθούσαν με προσοχή τις παραδόσεις και συμμετείχαν ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία.

γ) Κάποιοι από τους διδάσκοντες έδειχναν να έχουν ποιοτική αλληλεπίδραση με τους ΦμεΑ ενώ για άλλους η κατηγορία αυτή των φοιτητών περνούσε απαρατήρητη. Το ίδιο ισχύει και για τους φοιτητές, κάποιοι από αυτούς ενδιαφέρονταν και συναναστρέφονταν τους ΦμεΑ, όμως οι περισσότεροι δεν εκδήλωναν έμπρακτη συμπαράσταση ή θετική διάθεση

απέναντί τους. Οι ίδιοι οι ΦμεΑ πάντως, στα αποτελέσματα της έρευνάς μας μετά τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, έδειξαν να μη δυσαρεστούνται από αυτή την κατάσταση και δεν εξέφρασαν κάποιο συγκεκριμένο παράπονο για τους καθηγητές ή τους συμφοιτητές τους.

3. Συζήτηση

Τα τελευταία χρόνια καταβάλλεται μία αξιόλογη προσπάθεια, τόσο από τους πολιτειακούς θεσμούς όσο και από τους ανώνυμους πολίτες, για τη διευκόλυνση της συμμετοχής παραδοσιακά περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως είναι τα ΑμεΑ, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο, παρά τις αξιόπαινες αυτές προσπάθειες βελτίωσης και προόδου, τα προβλήματα παραμένουν και πολλές φορές οδηγούν σε ένα υψηλό ποσοστό αποτυχίας και εγκατάλειψης των σπουδών. Η μη ολοκλήρωση των σπουδών των ΦμεΑ είναι ένα από τα προβλήματα που αντανακλώνται στην έκθεση του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων με τίτλο: «Στρατηγική της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα 2016-2020».

Ολοκληρώνοντας την εργασία μας και συνοψίζοντας ότι αποκομίσαμε από την διαδικασία της εκπόνησης της πτυχιακής μας εργασίας σχετικά με την φοίτηση των σπουδαστών με αναπηρία στα πλαίσια της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, καταλήγουμε στο ότι το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να εξυπηρετεί την αναπαραγωγή ή ανατροπή των κοινωνικών δομών και σχέσεων και επομένως, ο ρόλος του καθίσταται ιδιαίτερα σημαντικός για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία, καθώς αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την καταπολέμηση των στερεοτύπων και του αποκλεισμού. Βέβαια το ζήτημα δεν είναι απλό και αυτό είναι φανερό μέσα από τις αντιπαραθέσεις γύρω από την ενσωμάτωση των φοιτητών με αναπηρία, το νομοθετικό πλαίσιο και τους συνεχείς προβληματισμούς που τίθενται από αναπηρικές οργανώσεις, φορείς της εκάστοτε εξουσίας, εκπαιδευτικούς.

Η παρούσα εργασία θα θέλαμε να αποτελέσει ένα έναυσμα για περαιτέρω ευαισθητοποίηση και κατανόηση του φαινομένου της αναπηρίας από την Πανεπιστημιακή εκπαιδευτική κοινότητα για την ισότιμη ένταξη και ενσωμάτωση σε αυτή των φοιτητών με αναπηρίες.

4. Περιορισμοί της έρευνας

Ένα αρνητικό χαρακτηριστικό που έχει η τεχνική της συνέντευξης είναι ο περιορισμένος - μικρός αριθμός του δείγματος για τη διεξαγωγή έγκυρων, αξιόπιστων συμπερασμάτων (Βάμβουκας, 2007). Το δείγμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι εξαιρετικά μικρό για να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό. Συνεπώς, η συγκεκριμένη έρευνα πιθανόν να μην καλύπτει επαρκώς το θέμα της φοίτησης ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις ποιοτικής έρευνας, το υποκειμενικό στοιχείο είναι κυρίαρχο και αυτό μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Η μη τήρηση της ουδετερότητας και της αναγκαίας απόστασης ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα στην ερμηνεία και στην θεωρητικοποίηση των ευρημάτων και των αποτελεσμάτων μιας έρευνας (Ιωσηφίδης, 2003). Συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα, υπήρχε ο κίνδυνος ταύτισης (going native) των ερευνητριών με την υπό διερεύνηση ομάδα, τις ιδέες και τις αξίες της. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι και οι ίδιες έχουν και τη φοιτητική ιδιότητα και την ιδιότητα ΑμεΑ.

Οι συντάκτριες, παρόλα αυτά, ευελπιστούν ότι η έρευνά τους πρόσθεσε έστω και λίγες περαιτέρω γνώσεις και πληροφορίες στις ήδη υπάρχουσες.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις

Το θετικό μέτρο της εισαγωγής των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε ποσοστό 5% ⁷ χωρίς εξετάσεις αυτοαναιρείται και επισκιάζεται από τις πραγματικές συνθήκες που επικρατούν σήμερα στα περισσότερα ελληνικά πανεπιστήμια, καθώς και από τα πολλαπλά προβλήματα και εμπόδια που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι φοιτητές με αναπηρία από την πρώτη κιόλας ημέρα της φοίτησής τους.

Η ελλειμματική πολιτική πρόνοιας, η απαξίωση των αιτημάτων τους, η παραμέληση των αναγκών τους, η απροθυμία αποδοχής τους από την ακαδημαϊκή κοινότητα, το απαιτητικό πρόγραμμα σπουδών σε συνδυασμό με

---

⁷ Φοιτητές με αναπηρία εισάγονται καθ' υπέρβαση του αριθμού εισακτέων σε κάθε πανεπιστημιακό τμήμα σε ποσοστό 5% (Ν.3794/2009).

την ελλιπή ενημέρωση και τον ψηφιακό αναλφαβητισμό οδηγεί συχνά τους ΦμεΑ στη απόφαση να διακόψουν τις σπουδές τους. Αυτό εντείνει την αίσθηση της απομόνωσης, της μη ολοκλήρωσης και της αποτυχίας. Οι Παπάνης και συν. (2007) τονίζουν ότι οι ρίζες του αποκλεισμού βρίσκονται στο πλημμελές εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο με τις διοικητικές και διδακτικές αστοχίες ή αγκυλώσεις του αναπαράγει τις ανισότητες και οδηγεί σε υψηλή μελλοντική διακινδύνευση για περιθωριοποίηση.

Ωστόσο, σημαντικές προσπάθειες για τη λήψη των απαραίτητων μόνιμων και κατάλληλων μέτρων με στόχο την πλήρη και ισότιμη ένταξη των ΦμεΑ στους κόλπους τους καταβάλλονται από αρκετά πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας μας, τα οποία αποτελούν παραδείγματα προς μίμηση (Στεφανίδης, 2004).

Ειδικότερα στο πεδίο της Κοινωνικής εργασίας, είναι εφικτό να πραγματοποιηθούν δράσεις με στόχο την απρόσκοπτη ένταξη των ΦμεΑ στην ακαδημαϊκή κοινότητα και την ενδυνάμωσή τους, ώστε να είναι σε θέση να υπερπηδούν οποιοδήποτε εμπόδιο παρουσιαστεί. Τέτοιες δράσεις μπορεί να είναι η ατομική συμβουλευτική με στόχο την ψυχοκοινωνική στήριξη και ενίσχυση των ατόμων, καθώς και η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του περίγυρου –συμφοιτητών, καθηγητών και λοιπού προσωπικού- πάνω σε θέματα αναπηρίας, ώστε να αρθούν οι προκαταλήψεις και να μειωθούν οι διακρίσεις. Μια πολύ καλή ιδέα επίσης θα ήταν να δημιουργηθεί ένα δίκτυο εθελοντών -στα πρότυπα του Erasmus Buddy Program⁸- με πολλαπλά οφέλη, τόσο για τους φοιτητές με αναπηρία όσο και για τους φοιτητές δίχως αναπηρία που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Από την πλευρά των ΦμεΑ, τα οφέλη θα ήταν τα εξής: θα πήγαιναν ευκολότερα και συχνότερα στη σχολή τους, θα βελτιωνόταν η ακαδημαϊκή τους απόδοση, θα αυξανόταν οι πιθανότητες να αποφοιτήσουν, θα έκαναν νέους φίλους και θα ανέβαινε η αυτοεκτίμησή τους. Οι φοιτητές-εθελοντές που θα αναλάμβαναν ένα άτομο

---

⁸ Το Erasmus Buddy Program ή Erasmus Buddy System είναι ένα πρόγραμμα βοήθειας των φοιτητών Erasmus, των φοιτητών δηλαδή που προέρχονται από μια άλλη χώρα και έρχονται στην Ελλάδα για να πραγματοποιήσουν αντίστοιχες σπουδές με τη χώρα τους για ένα ή περισσότερα εξάμηνα. Ένας Erasmus Buddy είναι ένας εθελοντής από τη χώρα υποδοχής, που σπουδάζει στο ίδιο Πανεπιστήμιο, και αναλαμβάνει να συναντήσει τον αλλοδαπό φοιτητή στο αεροδρόμιο, να τον συνοδεύει κατά την αναζήτηση κατοικίας, να τον βοηθήσει με την εγγραφή του στη σχολή και να απαντά σε κάθε απορία του, παρέχοντάς του πληροφορίες τόσο για τα μαθήματα όσο και για τη φοιτητική ζωή στην πόλη.

με αναπηρία θα είχαν επίσης να αποκομίσουν πολλαπλά οφέλη από τη δράση τους αυτή: η εξοικείωσή τους με την ευαίσθητη αυτή κατηγορία του πληθυσμού θα μείωνε το φόβο, την αμηχανία και την ανασφάλεια που πιθανόν να ένιωθαν πριν όταν συναντούσαν ΑμεΑ, η προκατάληψη θα έδινε τη θέση της στην αποδοχή και το σεβασμό και τέλος, θα ανταμείβονταν με συναισθήματα αυτοεκτίμησης και υπερηφάνειας. Άλλωστε, έχει αποδειχθεί ότι η εκτεταμένη επαφή και συνεργασία με άτομα με αναπηρίες βοηθά στην αλλαγή των στάσεων και ενισχύει το σεβασμό της διαφορετικότητας. Η εφαρμογή, λοιπόν, ενός προγράμματος ΑμεΑ Buddy θα αποτελούσε ένα πολύτιμο βιωματικό μάθημα πάνω στις βασικές αρχές της κοινωνικής εργασίας.

Εν κατακλείδι, η κατάλληλη διαμόρφωση των χώρων του πανεπιστημίου ώστε να εξασφαλίζεται η άνετη πρόσβαση, η αξιοποίηση τεχνολογικών εφαρμογών και η παροχή κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού για τα άτομα με αισθητηριακές βλάβες ώστε να διευκολύνεται η μελέτη, η ευαισθητοποίηση ολόκληρης της ακαδημαϊκής κοινότητας σε θέματα αναπηρίας και διαφορετικότητας ώστε να αποφεύγεται ο κοινωνικός αποκλεισμός των φοιτητών με αναπηρία και τέλος η παροχή ενισχυτικής και θεραπευτικής συμβουλευτικής στα ίδια τα άτομα όταν τη χρειάζονται, αποτελούν απαραίτους όρους για την ισότιμη φοίτηση των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μέτρα προς αυτές τις κατευθύνσεις θα πρέπει να λαμβάνονται από τη Διοίκηση κάθε Πανεπιστημίου που θέλει να αποκαλείται σύγχρονο και πρωτοπόρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Altbach, P. (2010). Tracking a Global, Academic Revolution. *Change the Magazine of Higher Learning* .
- Armstrong, A. C., Armstrong, D., & Spandagou, I. (2010). *Inclusive education: International Policy and Practice* . London: Sage Publications Ltd.
- Armstrong, F., & Moore, M. (2004). *Action Research for Inclusive Education: Changing Places, Changing Practice, Changing Minds*. London: RoutledgeFalmer.
- Barnes, C. (2007). Disability, Higher Education and the Inclusive Society. *British Journal of Sociology of Education* .
- Barnes, C., & Mercer, G. (2003). *Disability - Key concepts*. Cambridge: Polity Press.
- Getzel, E., & Thoma, C. (2008, June). Experiences of College Students with Disabilities of Self-Determination in Higher Education Settings. *Carrer Development for Exceptional Individuals* .
- McDonnel, P. (2007). *Disability and Society: Ideological and Historical Dimensions* . Dublin: Blackhall Publishing.
- Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Williams, M., & May, T. (1996). *Introduction to the Philosophy of Social Research*. London: University College London Press.
- Αλεξιάδου, Ν. (2005). Στο Τ. Γ, Γ. Κορρές, & Ι. Γιαννοπούλου, *Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές ενσωμάτωσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αλεξίου, Θ. (1999). *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Βάμβουκας, Μ. (2007). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Δρακόπουλος, Σ., Γκότσης, Γ., & Γριμάνη, Κ. (2015). *Μεθοδολογία Κοινωνικών και Οικονομικών Επιστημών*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Ε.Σ.ΑμεΑ. (2013). *Άτομα με αναπηρία και τριτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα.

Ευκλείδη, Α. (2005). Πανεπιστημιακές σπουδές νέων με ειδικές ανάγκες. Πραγματικότητα και προοπτικές. Στο *Πανεπιστήμιο για όλους. Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2000). *Ένταξη: Ουτοπία ή πραγματικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2011). *Οι ανάπηροι και οι εκπαίδευσή τους, Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. Αθήνα: Πεδίο.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α., Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε., & Βλάχου-Μπαλαφούτη, Α. (2012). *Αναπηρία και Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Πεδίο.

Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας - Αναφορές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση*. Ελληνική Ακαδημία Ηλεκτρονικού Συγγράμματος.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Εισαγωγή στην Ανάλυση Δεδομένων Ποιοτικής Κοινωνικής Έρευνας*. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Καλαντζή-Αζίζι, Α. (2005). Φοιτητές με αναπηρίες: εμπειρίες απο τη συμμετοχή στο πρόγραμμα Helios II. Στο Ε. Σοφινίδου, Φ. Μπακομήτρου, & Α. Καλαντζή-Αζίζι, *Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*. ΕΚΠΑ.

Καλλινικάκη, Θ. (2003). Φορείς της ιδιότητας με ειδικές ανάγκες ως μέλη μιας πανεπιστημιακής κοινότητας. Στο Μ. Ψύλλα, Κ. Μαυριγιαννάκη, Α. Βαζαίου, & Ο. Στασινοπούλου, *Άτομα με αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*. Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη.

Καλλινικάκη, Θ., & Κασσέρη, Ζ. (2014). *Κοινωνική Εργασία στην Εκπαίδευση. Στα Θρανία των Ετεροτήτων*. Αθήνα: Τόπος.

Καλλινικάκης, Ι. (2016). *Άτομα με Αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Αντιλήψεις, Βιώματα, και Εμπειρίες των Φοιτητριών και Φοιτητών με Αναπηρία*. Κομοτινή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. (2003). Τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Στο Μ. Ψύλλα, Κ. Μαυριγιαννάκη, Α. Βαζαίου, & Ο. Στασινοπούλου, *Άτομα με αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*. Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη.

Κίτσου, Γ. (2016). *Αναπηρία, Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη*. Αθήνα.

Κουρουπέτρογλου, Γ. (2015). *Προσβασιμότητα ατόμων με αναπηρία στο διαδίκτυο*. Αθήνα.

Κυριαζή, Ν. (2011). *Η κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Πεδίο.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2002). Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο Πανεπιστήμιο, διαπιστώσεις-προτάσεις. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2002). Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο Πανεπιστήμιο: διαπιστώσεις/προτάσεις. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Μέσσιου, Κ. (2007, 43). Παράγοντες που συμβάλλουν θετικά στην εφαρμογή πρακτικών συμπερίληψης (inclusion): Μελέτη περιπτώσεων σε τάξεις δημοτικού σχολείου στην Αγγλία. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*.

Μιζαμτσή, Σ., Νικολαΐδης, Ε., & Μουρούζης, Α. (2012). *Συγκριτική μελέτη θεσμικού πλαισίου για την προσβασιμότητα και τα άτομα με αναπηρία*. Ηλιούπολη: Ε.Σ.ΑμεΑ.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2006). *Μεθοδολογία Εμπειρικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Gutenberg.

Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε. (2012). Αποτίμηση της πορείας των νομοθετικών αλλαγών τριάντα χρόνια μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για την ειδική αγωγή στην Ελλάδα. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, *Αναπηρία και εκπαιδευτική*

πολιτική, Κριτική προσέγγιση της ειδικής και ενταξιακής προσέγγισης. Αθήνα: Πεδίο.

Παπαδοπούλου, Δ. (2012). *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης* (Τόπος εκδ.). Αθήνα: Τόπος.

Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π., & Βίκη, Α. (2009). *Καινοτόμες Προσεγγίσεις στην Ειδική Αγωγή. Εκπαιδευτική Έρευνα για τις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού*. Αθήνα: Σιδέρης.

Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π., & Βίκη, Α. (2007). Ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός ως γενεσιουργό αίτιο του κοινωνικού αποκλεισμού. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Σαραφίδου, Γ.-Ο. (2011). *Συνάρθρωση Ποσοτικών και Ποιοτικών Προσεγγίσεων- Η Εμπειρική Έρευνα*. Αθήνα: Gutenberg.

Στασινός, Δ. (2016). *Η ειδική εκπαίδευση 2020plus*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Στεφανίδης, Κ. (2004). *Μελέτη με αντικείμενο την Καθολική Πρόσβαση και Ισότιμη Συμμετοχή Ατόμων με Αναπηρίες στην Κοινωνία της Πληροφορίας*. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Ψειρίδου, Α., Λιανός, Θ., & Αγιομυργιανάκης, Γ. (2018). *Η υπερεκπαίδευση των πτυχιούχων πανεπιστημίου ως ορθολογική επιλογή: Η περίπτωση τριών ελληνικών Πανεπιστημίων*. Λαμία.

Ψύλλα, Μ., & κ.α. (2003). *Άτομα με Αναπηρίες στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Κριτική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Έντυπο Καταγραφής Αναγκών ΑμεΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟ ΑΜΕΑ

ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΑΝΑΓΚΩΝ ΑΜΕΑ

Η συμπλήρωση του Εντύπου έχει ως σκοπό την καταγραφή αναγκών των φοιτητών με αναπηρίες του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου

Η συμπλήρωση του Εντύπου ΔΕΝ είναι υποχρεωτική και θα πρέπει να γίνεται από τον ίδιο ή από το συνοδό του.

Μπορείτε να το καταθέσετε στη Γραμματεία του Τμήματός σας, στην Βιβλιοθήκη ή να το στείλετε στο e-mail amea@hmu.gr

1. Στοιχεία Φοιτητή / Φοιτήτρια

Όνομα: .....

Επώνυμο: .....

Πατρώνυμο: .....

Ημ/νία Γέννησης: .....

Τηλέφωνο (οικίας): .....

Τηλέφωνο (κινητό): .....

e-mail: .....

Διεύθυνση, Πόλη, ΤΚ. : .....

Τμήμα: .....

Έτος εισαγωγής: .....

Αριθμός Μητρώου: .....

2. Είδος αναπηρίας

- Μερική/Ολική Απώλεια Όρασης
- Κινητικές Δυσκολίες
- Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες

3. Δυσκολίες που συναντάτε στη συμμετοχή σας στα μαθήματα και τι είδους βοήθειας θα θέλατε.

- Σημειώσεις Μαθήματος
- Αναζήτηση Βιβλιογραφίας
- Συγγραφή Εργασιών
- Χρήση Υπολογιστή
- Μετακίνηση στους Χώρους του Πανεπιστημίου
- Επικοινωνία με Υπηρεσίες (π.χ. γραμματεία, βιβλιοθήκη)
- Μετατροπή Εκπαιδευτικού Υλικού από μια Μορφή σε Άλλη (π.χ. Braille)
- Εξετάσεις (π.χ. χρήση υπολογιστή, χρήση γραφής Braille, προφορική ή γραπτή εξέταση, περισσότερος χρόνος)

4. Σε ποιους χώρους ή υπηρεσίες του Πανεπιστημίου θεωρείτε τη πρόσβασή σας δύσκολη ή αδύνατη;

- Αμφιθέατρα
- Αίθουσες Διδασκαλίας/Εργαστήρια
- Γραφεία Διδασκόντων
- Βιβλιοθήκη
- Γραμματεία
- Κυλικείο /Εστιατόριο
- Τουαλέτες
- Άλλο (γράψτε)

5. Αναφέρετε τι βοήθημα χρησιμοποιείτε για ευκολότερη πρόσβαση στο διαδίκτυο, στους χώρους του πανεπιστημίου, κλπ.

- Συνθέτης Ομιλίας
- Οθόνη Braille
- Μεγεθυντικό Φακό
- Αναπηρικό Αμαξίδιο
- Ακουστικά
- Κοχλιακά Εμφυτεύματα
- Άλλο (γράψτε):

6. Σε ποιο βαθμό σας χαρακτηρίζουν οι ακόλουθες συμπεριφορές;

Διαβάζω την έντυπη γραφή.

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Κατανοώ τους άλλους (καθηγητές, φοιτητές) όταν εκφράζονται προφορικά ή γραπτά (π.χ. μαθήματα, πίνακας, projector).

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Κατανοώ όταν διαβάζω (π.χ. συγγράμματα, εξετάσεις).

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Εκφράζω προφορικά με κατανοητό τρόπο τις ιδέες μου ή αυτό που έχω διαβάσει (π.χ. μάθημα, ομαδικές εργασίες, εξετάσεις).

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Γράφω σωστά και κατανοητά (π.χ. εργασίες, εξετάσεις).

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Χρησιμοποιώ υπολογιστή (π.χ. συγγραφή εργασιών, σημειώσεις στο μάθημα, e-mail).

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Συναντώ τους καθηγητές μου και συνεργάζομαι μαζί τους ώστε να ανταποκρίνομαι στις απαιτήσεις των μαθημάτων ή εργασιών.

- Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Συνεργάζομαι με τους συμφοιτητές μου ώστε να ανταποκρίνομαι στις απαιτήσεις των μαθημάτων (π.χ. εργασίες, εξετάσεις).

Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Έχω παρέες και συμμετέχω σε κοινωνικές εκδηλώσεις του πανεπιστημίου.

Πάντα Μερικές Φορές Σπάνια Ποτέ

Εάν έχετε άλλες παρατηρήσεις - προτάσεις, παρακαλώ περιγράψτε τις.

Ημερομηνία

Όνοματεπώνυμο Συντάκτη

Υπογραφή

2. Τρόποι εξέτασης φοιτητών με ειδικές ανάγκες – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Προς: τα μέλη ΔΕΠ και Εκπαιδευτικού Προσωπικού του Α.Π.Θ.

Θεσσαλονίκη, 13 Ιανουαρίου 2004

Θέμα: Τρόποι εξέτασης φοιτητών με ειδικές ανάγκες.

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα, όπως γνωρίζετε, επιτρέπει την πρόσβαση ειδικών κατηγοριών ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά δεν προβλέπει ειδικές μορφές αξιολόγησης ανάλογα με το είδος της αναπηρίας. Εξαίρεση υπάρχει μόνο για τα άτομα με δυσλεξία, τα οποία προβλέπεται να εξετάζονται προφορικά (διευκρινιστικό έγγραφο ΥΠΕΠΘ Φ. 142 / Β3 / 1704 / 19.12.1990).

Όπως είναι αυτονόητο, οι σπουδές των ΑΜΕΑ, όπως και όλων των φοιτητών, θα

πρέπει να διασφαλίζουν τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες που το κάθε Τμήμα θεωρεί κρίσιμες για τους αποφοίτους του. Αυτό σημαίνει ότι για τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες θα πρέπει να διασφαλίζονται οι συνθήκες σπουδών και να δίνονται οι ευκαιρίες για ισότιμη συμμετοχή στη διδακτική διαδικασία. Ισότιμη συμμετοχή σημαίνει ότι τους δίνεται η ευκαιρία να αποκτήσουν γνώση και να εξετασθούν με τρόπο που να μην έρχεται σε σύγκρουση με την αναπηρία τους. Η υποχρέωση να εξετάζονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που εξετάζονται και οι φοιτητές χωρίς αναπηρία φέρνει τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες σε μειονεκτική θέση, διότι η αναπηρία τους δεν τους επιτρέπει να αποδώσουν υπό τις συνθήκες αυτές, γεγονός το οποίο οδηγεί σε μειωμένη επίδοση, σε εγκατάλειψη σπουδών ή στην ανάγκη να επικαλούνται την επιείκεια και αισθήματα συμπάθειας των διδασκόντων.

Υπάρχουν ωστόσο τρόποι αντικειμενικής και ουσιαστικά ισότιμης εξεταστικής διαδικασίας για τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες εφόσον σεβόμαστε την ιδιομορφία της κάθε περίπτωσης. Μερικοί από τους τρόπους αυτούς είναι οι παρακάτω (βλ. Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής (2002). Σπουδές και ζωή των νέων με ειδικές ανάγκες στο πανεπιστήμιο: (Διαπιστώσεις-Προτάσεις.).

Γενικές οδηγίες

- Γνωρίστε τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες που φοιτούν στο Τμήμα σας και συζητήστε μαζί τους τις δυσκολίες τους.
- Πληροφορήστε τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες για την ύλη και τις απαιτήσεις των εξετάσεων εγκαίρως, ώστε να έχουν χρόνο προετοιμασίας.
- Δώστε μεγαλύτερη προσοχή και βοήθεια στην προετοιμασία του φοιτητή με ειδικές ανάγκες για τις εξετάσεις, μέσω φροντιστηριακών μαθημάτων, επεξηγήσεων, παραδειγμάτων, θέματα εξετάσεων προηγούμενων ετών.
- Επιλέξτε τρόπο εξέτασης που δεν έρχεται σε σύγκρουση με την αναπηρία των φοιτητών με ειδικές ανάγκες. Για παράδειγμα, προφορική εξέταση για τυφλούς, ανάπηρους σε άνω άκρα, για δυσλεξικούς. Γραπτή εξέταση για κωφούς.
- Δώστε χρόνο προετοιμασίας, π.χ. 10-15 λεπτά πριν την εξέταση, για εξοικείωση με τα θέματα ώστε να αντισταθμιστεί η χαμηλή ταχύτητα γραφής.
- Δώστε μεγαλύτερη διάρκεια χρόνου κατά τη γραπτή και προφορική εξέταση αν απαιτείται.
- Δώστε μεγαλύτερη διάρκεια εξεταστικής περιόδου, αν απαιτείται.
- Χρησιμοποιήστε Η/Υ για εξετάσεις, εφόσον είναι δυνατό.
- Χρησιμοποιήστε εξέταση με πολλαπλές επιλογές όπου είναι δυνατό.
- Χρησιμοποιήστε ενδιάμεσες εξετάσεις προόδου αντί μιας τελικής αξιολόγησης.
- Χρησιμοποιήστε εναλλακτικούς τρόπους εξέτασης, π.χ. γραπτές εργασίες, ερευνητικά θέματα.

Σε κάθε περίπτωση, στόχος είναι η καλύτερη κατάρτιση των φοιτητών με ειδικές ανάγκες και η δυνατότητα να αποδώσουν αυτό που πραγματικά γνωρίζουν. Η υιοθέτηση εναλλακτικού τρόπου εξέτασης δε σημαίνει μείωση των απαιτήσεων των εξετάσεων ούτε ανισότητα υπέρ αυτών σε σχέση με τους υπόλοιπους φοιτητές. Σημαίνει ισότιμη αντιμετώπιση και δυνατότητα να αναλάβουν οι ίδιοι οι φοιτητές με ειδικές ανάγκες την ευθύνη των σπουδών τους πέρα από τους περιορισμούς που θέτει η όποια αναπηρία.

Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής είναι στη διάθεσή σας για όποια ζητήματα ανακύπτουν σε σχέση με τους φοιτητές με ειδικές ανάγκες.

Με εκτίμηση,

Η Πρόεδρος της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής __

Αν. Κωσταρίδου-Ευκλείδη

Καθηγήτρια Ψυχολογίας

3. Βίντεο καταγραφής προσβασιμότητας στο ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Ηρακλείου.

Υπάρχει στο link:

https://www.youtube.com/watch?v=S4CvapPXmMs&ab_channel=ChoriOlympiakos&fbclid=IwAR3AUGeOPon-jt7p7zn14SHxs6XMVA_cL7bbQ5VmvSvOh-OGOIWLap24ugY